

VISUOMENĖS JUDĖJIMŲ PRIEŠ ALKOHOLĮ IR NARKOTIKUS REIKŠMĖ

Trumpas Švedijos žurnalisto, sveikatos priežiūros politiko ir Stokholmo apygardos parlamento deputato **Rolfo Bromės (Rolf Bromme)** iš Upplands Väsby pranešimas konferencijoje „Šiaurės ir Baltijos šalys prieš narkotikus“, vykusioje 2006 m. lapkričio 2-3 d. Vilniuje

Visuomeninė organizacija „Tėvai prieš narkotikus“, 2007 m.

Norėčiau pradėti nuo to, kad dar jokiai vyriausybei ar parlamentui nepavyko išspręsti alkoholio ir kitų priklausomybę sukeliančių – nelegalių – narkotikų problemų. Šiaurės šalys ir daugeliu atžvilgių Švedija yra labai įdomūs šiai išvadai pavyzdžiai. Taigi kas padėjo spręsti šias problemas? Atsakymas – visuomeniniai judėjimai, būtent nevyriausybinių organizacijų. Šiuo atveju aš kaip istorinį pavyzdį irgi norėčiau panaudoti Švediją.

Labai seniai mes Švedijoje turėjome Blaivybės sąjūdį, kuris nebuvo judėjimas dėl visiškos blaivybės. Labiausiai jis buvo nukreiptas prieš stipriuosius alkoholinius gėrimus. Sąjūdis turėjo didelės įtakos gerokai prieš Švedijai tampant modernios demokratijos šalimi. XIX amžiaus viduryje šis judėjimas iškėlė idėją apmokestinti spirito varyklas, ir netrukus tai tapo realybe, kadangi Švedijos valstybei reikėjo pinigų geležinkeliams ir telegrafo linijoms tiesti. Tačiau maždaug nuo 1860 metų šio sąjūdžio įtaka ėmė mažėti. Paskui atsirado naujų judėjimų, ypač iš Anglijos ir Amerikos atėjusių laisvųjų krikščionių sąjūdžių. Aš galiu paminėti anglų inžinierių Samuelį Ovensą (Samuel Owens), kuris atvykęs į Švediją įkūrė visiškos blaivybės organizaciją.

Bet svarbiausia įvyko po to, kai Švedijos dvasininkas Olovas Bergstriomas (Olov Bergström) susidūrė su visuomeniniais JAV ir Anglijos judėjimais. Grįžęs į Švediją, jis 1879 metais Geteborge įsteigė pirmąją Tarptautinę gerųjų tamplierių organizaciją (IOGT). Ši ir kitos panašios amerikietiškos kilmės organizacijos (Blue Band, NTO, White Band ir kt.) augo kartu su naujomis laisvosiomis bažnyčiomis, turėdamos tvirtus ryšius su Švedijos politiniais liberalų ir darbininkų judėjimais bei profsajungomis, ir išsivystė į stiprų sąjūdį, iškėlusį sunkias alkoholio problemas šalyje. Šie judėjimai tapo stiprūs įvairiose šalies vietovėse. Jie buvo labai gerai organizuoti ir puikiai apmokydavo savo narius praktinės demokratijos.

Blaivybės sąjūdis Švedijoje tikrai buvo labai svarbi platesnio demokratinio judėjimo dalis. Iš Švedijos istorijos tyrimų žinome, kad Blaivybės sąjūdis, mokydamas žmones praktinės demokratijos, kartu pakeitė ir Švedijos politinę raidą. Po Rusijos revoliucijos 1917 metais visos komunistų organizacijos Europoje planavo panašias revoliucijas ir savo šalyse. Tačiau Švedijos komunistų partijoje 1918 metais buvo daug nesutinkančių pradėti revoliuciją. Ir mūsų istorikai, nagrinėję Blaivybės sąjūdžio vietos organizacijų protokolus, atskleidė, kad revoliucijai prieštaravo būtent Blaivybės sąjūdžio nariai. Jie norėjo permainų politikoje siekti demokratiniais sprendimais, o ne jėga. Tai buvo priežastis, dėl kurios komunistų partija skilo į dvi dalis – didesniąją – socialdemokratų partiją ir mažesniąją – komunistų partiją. Komunistų revoliucija Švedijoje taip niekada ir neįvyko. Komunistai prarado savo įtaką Švedijos politikoje dėl demokratiškai mąstančių ir apmokytų demokratijos Blaivybės sąjūdžio narių.

1909 metais Švedijos Blaivybės sąjūdis pradėjo visuotinę apklausą privataus referendumo forma. Jie klausė žmonių visoje šalyje, ar būtų priimtinas įstatymas, draudžiantis Švedijoje prekiauti stipriais alkoholiniais gėrimais. Jie individualiai apsilankė pas daugiau negu pusę šalies gyventojų – 2 milijonus žmonių, ir dauguma pasisakė už siūlomą įstatymą – 55,6 procentai vyresnių negu 18 metų apklaustųjų. Tai vyko kaip tik tuo metu, kai senąją Švediją, kurioje viską sprendavo karalius ir jo aplinka, pakeitė naujoji, modernioji Švedijos demokratija. Galima sakyti, kad šis visuotinis referendumas buvo dalis proceso, padėjusio įsigalėti naujai demok-

ratijai. Būtent po šio referendumo, o ne iki tol, nacionalinis parlamentas pradėjo spręsti su alkoholiu susijusias problemas.

XX amžiaus pradžioje buvo laikotarpis, kai daugiau negu pusė išrinktųjų nacionalinio parlamento deputatų buvo Blaivybės sąjūdžio organizacijų nariai. Netgi apie 1960 metus Blaivybės sąjūdis tebeturėjo didelės įtakos Švedijos parlamente, nors formaliai jis nebuvo politinė partija. Bet jie galėjo veikti kaip oficialiai pripažinta parlamento grupė, kartais – dvi skirtingos grupės, kurių vieną sudarė socialistinių partijų nariai, o kitą – kitų partijų atstovai. Abi grupės glaudžiai bendradarbiavo tarpusavyje.

Švedijoje buvo du įžymūs psichiatrai ir socialinės medicinos pareigūnai, kurie šioje srityje suvaidino svarbų vaidmenį. Pirmasis, dr. Ivanas Bratas (Ivan Bratt), Stokholmo miesto liberalų partijos narys, pradžioje įsteigęs bendrovę, kuri užsiėmė mažmenine alkoholio prekyba specialiose monopolinėse parduotuvėse, priklausančiose Stokholmo miestui. Užsidirbęs pinigų iš mažmeninės prekybos, vėliau jis nusipirko alkoholio monopoliją Švedijoje. Jis tai darė ne dėl pinigų sau, bet norėdamas perduoti alkoholio verslą Stokholme, o vėliau ir visoje Švedijoje, atsakingai monopolijai „Systembolaget“ ir perduoti visa tai Švedijos valstybei, nepareikalavus iš vyriausybės jokios išpirkos.

Po to vyriausybė įkūrė komitetą, kurį sudarė nacionalinio parlamento nariai, tarp kurių ir buvo dr. Ivanas Bratas, o kai kurie jų, bet ne pats dr. Ivanas Bratas, taip pat buvo IOGT ir kitų blaivybės judėjimų atstovai. Taigi tuo metu nevyriausybiniai judėjimai veikė per nacionalinį parlamentą. Vėliau komitetas įvedė tikrai Švedišką modelį, pavadintą Brato sistema, pagal šią idėją pasiūliusio psichiatro pavardę. Ši sistema buvo pradėta diegti 1917-1919 metais ir veikė iki 1955 m. spalio 1 d. Šiuo Švedijos griežtos alkoholio politikos laikotarpiu alkoholio problemos sumažėjo iki minimumo. Be to, 1922 metais Švedijoje buvo surengtas oficialus valstybinis referendumas dėl įstatymo, draudžiančio prekybą alkoholiu. 51 procentas balsavusiųjų pasisakė prieš šį įstatymą.

Daugiausiai dėl po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusios kampanijos prieš alkoholio suvaržymus, o taip pat daugelio, nors ne visų, Švedijos Blaivybės sąjūdžio dalių kritikos, nacionalinio parlamento sprendimu suvaržymų (normavimo) sistema buvo atšaukta. Padariniai dėl šios permainos patvirtino, kad tai buvo didelė klaida - labai greitai stiprių alkoholinių gėrimų vartojimas išaugo maždaug 25 procentais. Blaivybės sąjūdis siekė, kad vietoje senosios sistemos būtų įvesta nauja – dideli mokesčiai alkoholiniams gėrimams, tačiau kadangi Blaivybės sąjūdis neturėjo tuo klausimu daugumos parlamente, oficialiai to nesiūlė. Toliau tebeaugant stipriųjų gėrimų vartojimui, vyriausybė pagaliau ėmėsi veiksmų ir praėjus dviems metams po to, kai buvo panaikinta senoji normavimo (Brato) sistema, buvo įvesta nauja mokesčių sistema. Stipriųjų alkoholinių gėrimų vartojimas nebeaugo, bet išliko stabilus.

Tačiau 1965 metais paprastose maisto parduotuvėse pradėta prekiauti nauju vidutinio stiprumo alumi, stipresniu už tą, kuriuo iki tol buvo prekiaujama maisto parduotuvėse. Tai buvo finansų ministro, socialdemokrato Gunaro Strengo (Gunnar Sträng) reakcija į žiniasklaidos kampaniją, kurią aktyviai rėmė Švedijos alaus pramonė. Šis naujas alus greitai išpopuliarėjo tarp jaunimo, kurių dauguma buvo jaunesnio amžiaus negu tas, kai leidžiama pirkti alų. Dėl to ženkliai išaugo alkoholio vartojimas paauglių tarpe, o per dešimtį metų ir tarp suaugusiųjų. Blaivybės sąjūdis kategoriškai prieštaravo šio vidutinio stiprumo alaus prekyba maisto parduotuvėse ir rengė prieš tai nukreiptas kampanijas, kol 1975 metais nacionalinis parlamentas priėmė sprendimą, draudžiantį toliau pardavinėti šį alų paprastose maisto parduotuvėse.

Po Antrojo pasaulinio karo nelegalūs narkotikai tapo socialine problema. Pirmuosius du dešimtmečius po karo daugelis žmonių apie juos nežinojo. Tačiau 1965 metais apie tai staiga pradėta rašyti pirmuose laikraščių puslapiuose. Švedijoje populiariausi buvo amfetaminai – narkotikai, stimuliuojantys centrinę nervų sistemą. Pradžioje juos vartojo oraliniu būdu, bet vėliau paplito injekcijos tiesiai į organizmo kraujo sistemą. Pirmoji tokia jauna narkomanė buvo viena Stokholmo mokinė, kuriai diagnozę nustatė kitas įžymus šios srities psichiatras – dr. Nilsas Bejerotas (Nils Bejerot), vėliau tapęs profesoriumi. Jis tyrinėjo epidemijas Jungtinių

Tautų centre Ženevoje ir greitai suprato narkotikų epidemijos prigimtį. Tada jis pradėjo kampaniją prieš patvirtintą projektą, pagal kurį kai kurie Stokholmo bendrosios praktikos gydytojai galėjo narkomanams legaliai skirti priklausomybę sukeliančius narkotikus. Jis rašė knygas ir straipsnius laikraščiams, tačiau greitai suvokė, kad negalės visko padaryti vienas. Tada jis įkūrė „Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle” (RNS) – Nacionalinę organizaciją už visuomenę be narkotikų, kurios pirmajame metiniame susirinkime aš (šio pranešimo autorius – red. pastaba) buvau išrinktas jos prezidentu.

Šis vyriausybės patvirtintas projektas įsigaliojo 1965 metų pavasarį ir po aštrios dr. Nilsso Bejeroto kritikos buvo nutrauktas 1967-ųjų pavasarį. Dr. Nilsas Bejerotas mėgo kartoti išpopuliarėjusį pavyzdį apie narkomaną, kuriam dr. Ostriomas (Åström) iš Stokholmo pagal šį projektą legaliai skirdavo amfetaminų. Po kurio laiko šis narkomanas persikėlė į Švedijos vakarus ir toliau iš to paties gydytojo paštu gaudavo receptus narkotikams. Vieną dieną tas narkomanas mirė perdozavęs narkotikų, po to, kai daug mėnesių nesilankė pas dr. Ostriomą. Tada medicinos institucijos sustabdė visą projektą ir pradėjo tyrimą, kuris atskleidė, kad dr. Ostriomas ir kai kurie jo kolegos skyrė tokius didžiulius kiekius priklausomybę sukeliančių narkotikų, kad narkomanai ėmė pardavinėti narkotikus kitiems narkomanams ir turėjo pakankamai pinigų, kad galėtų nedirbti. Naujasis RNS judėjimas ir kai kurios kitos naujos nevyriausybinės organizacijos, ypač „Tėvai prieš narkotikus“, pradėjo kampaniją prieš naujuosius narkotikus, kuri tebevyksta iki šiol, remiama Švedijos Blaivybės sąjūdžio. Aš pats buvau vienas pirmųjų, pasiūliusių šią kampaniją remti.

Be kita ko, profesorius Bejerotas nagrinėjo priklausomybę sukeliančių narkotikų epidemiją ir įrodė, kad ji prasidėjo mažoje grupėje. Kai kurie tos grupės nariai supažindindavo draugus su naujaisiais narkotikais. Naujoką visada įtraukia žmogus, kuris jau yra narkomanas. Jie visuomet vienas kitą pažįsta; naujokas negali pradėti vartoti savarankiškai, nes nežino specifinių vartojimo būdų. Aš pats prieš keletą metų viename Šveicarijos miestelyje dalyvavau vietinėje diskusijoje apie narkotikus, ir jai pasibaigus vienas jaunuolis, kokių 21 ar 22 metų, pradėjo manęs klausinėti, pasakojo, kad yra kelis kartus vartojęs hašišą, ir kai aš jo paklausiau, kas jam davė hašišo pirmą kartą, jis atsakė: jo skautų būrio vadas! Ir taip visada pradėdantysis narkotikų gauna iš savo aplinkinių. Tokia yra narkotikų epidemijos esmė.

Profesoriaus Nilo Bejeroto ir naujųjų nevyriausybinėse organizacijose dėka, taip pat dėl Blaivybės sąjūdžio įtakos, Švedija labai anksti įvedė griežtą narkotikų politiką, kuri padėjo mums išlaikyti žemą narkotikų vartojimo lygį. Tai nereiškia, kad pas mus nėra jokių problemų, susijusių su narkotikais. Jų yra. Bet galėjo būti daug blogiau. Jungtinių Tautų (JT) Narkotikų ir nusikalstamumo biuras šiame paskelbė specialią ataskaitą apie Švedijos narkotikų politiką ir su narkotikais susijusias problemas „**Sėkminga Švedijos narkotikų politika – įrodymų apžvalga**“, 2006 m. rugsėjis, 55 psl. Pacituosiu tik šios JT ataskaitos išvadą:

„Švedijos narkotikų politika Europoje buvo itin plačiai aptariama ir nagrinėjama, ypač Švedijai įstojus į Europos Sąjungą. Ji sulaukdavo daug kritikos, o visuomenės be narkotikų vizija, kaip pagrindinis šios politikos tikslas, kartais būdavo vadinama „nerealia“, „nepragmatiška“ ir „abejinga“ narkomanams..

Iš tikrųjų tai buvo netiesa. Švedijoje buvo pradėta taikyti keletas naujų kovos su piktnaudžiavimu narkotikais metodų. Pirmoji pakaitinio gydymo metadonu programa Europoje pradėta diegti Švedijoje 1966 metais, tada, kai netgi pati pakaitinio gydymo koncepcija buvo sunkiai priimtina. Narkomanai Švedijoje ir toliau gaudavo metadono ir kitų pakaitinių medžiagų, pavyzdžiui, buprenorfino. Panašiai, kartu su Olandija, Švedija buvo viena pirmųjų šalių, pradėjusių vykdyti adatų keitimo programas kaip vieną iš priemonių siekiant užkirsti kelią ŽIV/AIDS plitimui. Tačiau šios priemonės, skirtos mažinti neigiamus narkomanijos padarinius, niekada nebuvo laikomos vieninteliu, svarbiausiu Švedijos narkotikų kontrolės politikos tikslu.

Ambicingu tikslu – visuomenė be narkotikų – buvo abejojama ne tik užsienyje, bet ir pačioje Švedijoje, tai liudija daug atliktų šia tema tyrimų. Vis dėlto, nepaisant kelių ekspertų komisijų ataskaitų, ši vizija niekada nebuvo laikoma pasenusia ar klaidinga. Kaip parodyta šiame pranešime, narkomanijos paplitimo mastai Švedijoje sumažėjo, kai tuo tarpu daugelyje kitų Europos šalių padidėjo. Gali būti, kad būtent ši vizija leido Švedijai pasiekti tokį puikų rezultatą.“

Taip pat norėčiau pasidalinti mintimis apie ateities perspektyvas, susijusias su nelegaliais narkotikais. Kaip matėme, kai kuriose Europos, taip pat ir Šiaurės Europos, šalyse adatu keitimo programos narkomanams po kurio laiko veda link tolesnių žingsnių narkotikų legalizavimo link. Kitas žingsnis bus oficialios patalpos, kuriose narkomanai galės sau leisti injekcijas. Tai jau būtų legalizavimo proceso dalis. Tą gali atskleisti du esminiai klausimai: ar turės policija teisę įeiti į tas injekcijų patalpas ir konfiskuoti nelegalius narkotikus? Jeigu ne, tai reiškia, kad legalizavimas jau prasidėjo, įsteigus laisvasias nelegalių narkotikų zonas! Ar turės policija teisę tikrinti į injekcijų patalpas einančius narkomanus, ar jie turi narkotikų? Jeigu ne, tai jau būtų visiškas legalizavimas visuomenėje. Trečias žingsnis – nemokamai duoti narkomanams heroino ar kitų nelegalių narkotikų, patikinant, kad narkotikai yra švarūs. Jeigu tai įvyko, vadinasi tokio dalyko, kaip nelegalūs narkotikai, jau nebelieka. Tai reikštų visišką legalizavimą. Jeigu žinome apie šiuos tris žingsnius, vadinasi, pat žinome, kaip galima kovoti su šiuo oportunistiniu ir pražūtingu priklausomybę sukeliančių narkotikų legalizavimo procesu.

(Upplands Väsby, Švedija, 2006 m. lapkričio 1 d., Rolf Bromme)